

УДК 37.034

*ІННА ЧЕРВІНСЬКА, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової освіти, ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", Україна
ORCID ID 0000-0003-0745-1413*

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ РЕГІОНУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

*INNA CHERVINSKA, PhD in Education, Associate Professor,
Department of Pedagogy of Primary Education, Vasyl Stefanyk
Precarpathian national university, Ukraine*

SYNERGETIC APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF SOCIO-CULTURAL SPACE MOUNTAIN SCHOOL REGION OF UKRAINIAN CARPATHIANS

У статті розкриваються особливості становлення та розвитку соціокультурного простору освітніх закладів гірських районів Карпат з позицій синергетичного підходу.

Автор подає трактування характеристик регіону як складових соціокультурного простору, що детермінує науково-філософські знання та сучасну інтерпретацію цього багатоаспектного явища. Окреслюється сутність наукового дискурсу щодо формування соціокультурного простору гірської школи регіону Українських Карпат, вказується на необхідність за умов розвитку інтеграційних процесів та глобалізації в усьому світі зберегти самобутність, інтелектуальний, морально-етичний та етнокультурний потенціал, який властивий цьому освітньому закладу.

Акцентується увага на тому, що соціокультурний простір – це складна динамічна система взаємопов'язаних педагогічних подій, освітньої та культурної діяльності, яка становить основу розвитку та життєдіяльності гірської школи регіону Українських Карпат. Відповідно складовими соціокультурного освітнього простору гірської школи за умови реалізації синергетичного підходу повинні стати такі змістові елементи: особистісний простір учня; навчальний простір; самоосвітній простір;

трудоий простір; соціальний простір; культурний простір; вітальний простір; ігровий простір; виховний простір.

Ключові слова: соціокультурний простір, синергетика, розвиток, простір, регіон Українських Карпат, синергетичний підхід.

Summary. The article reveals the peculiarities of formation and development of socio-cultural space of educational institutions of mountain areas of the Carpathians from the standpoint of synergistic approach.

The author presents an interpretation of the characteristics of the region as a component of the socio-cultural space, which determines the scientific and philosophical knowledge and contemporary interpretation of this multifaceted phenomenon. They reveal the essence of the scientific discourse on the formation of socio-cultural space of the mountain school of the Ukrainian Carpathians region, point out the necessity to preserve the identity, special intellectual, moral and ethno-cultural potential inherent in this education, in the conditions of development of integration processes and globalization in the whole world.

The author emphasizes that socio-cultural space is a complex dynamic system of interrelated pedagogical events, educational and cultural activities that form the basis of life of the mountain school of the Ukrainian Carpathians

region, which is aimed at personal development of the student, becoming and development of his or her life skills.

Accordingly, under the conditions of implementation of the synergistic approach, the following substantive elements should become components of the socio-cultural educational space of the mountain school: the personal space of the student; educational space; self-educational space; work space; social space; cultural space; living space; game space; educational space.

Key words: socio-cultural space, synergistic, development, space, region of Ukrainian Carpathians, synergistic approach.

Meta: розкрити особливості застосування синергетичного підходу в розвитку соціокультурного простору гірських шкіл регіону Українських Карпат шляхом виокремлення демографічних, соціальних та культурно-освітніх показників.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасний заклад загальної середньої освіти (ЗЗСО), діяльність якого проходить у населеному пункті зі статусом "гірський", стає тим унікальним інститутом соціалізації зростаючої особистості, у якому вона не тільки здобуває необхідні знання та компетентності, а й отримує неоціненний досвід життєдіяльності, співпраці та взаємодії з іншими людьми і світом загалом.

За таких умов заклад освіти в гірському важкодоступному, віддаленому від інших освітніх та культурних центрів регіону стає тим унікальним соціокультурним простором, який сприяє розвитку та організації життєдіяльності всіх жителів територіальної громади.

Кожна гірська школа неповторна, позаяк разом з батьками, громадськістю гірського села вибудовує свій соціокультурний освітній простір та унікальну траєкторію розвитку. Оскільки існує соціальне замовлення на освіту як цілісну соціокультурну систему, у якій зростаюча особистість налагоджує свої взаємини з навколишнім світом, зі своїми рідними, друзями, однокласниками, земляками через систему цінностей, сформованих у цьому просторі, та прийнятих у конкретному освітньому закладі.

Аналіз досліджень і публікацій. У вітчизняних наукових розвідках методологію синергетики успішно застосовували дослідники багатьох галузей знань, зокрема, у педагогіці – О. Вознюк, Т. Франчук; у мистецтвознавстві та театральній педагогіці – Н. Корнієнко. Серед праць з теорії та методики культури варто відзначити монографію А. Свідзінського "Синергетична концепція культури" (2008), а серед історико-педагогічних досліджень – вислід А. Стюпіна "Синергетичні виміри розвитку України: історія і сучасність" (2006) тощо.

У контексті дослідження процес регіоналізації освіти розглядаємо, виходячи з позицій синергетичного підходу (Л. Князева, Г. Хакен, С. Курдюмов та ін.). Синергетичний підхід до розуміння закономірностей, що діють у природі та суспільстві, пов'язаний з іменами І. Стенгерса, І. Пригожина та інших. Доцільність і варіативність застосування провідних принципів синергетики в освіті, культурі і соціології розкривали та аргументували у своїх працях В. Гершунський, А. Євтюк, С. Клепко, С. Максимов та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Регіони України мають певні відмінності за своїми географічними та кліматичними умовами, соціально-економічним розвитком, культурно-історичним традиціями. З-поміж інших – регі-

он Українських Карпат (займає площу 56,6 тис. км кв., що становить 9,3% території України, і де проживає близько 6,4 млн осіб, що складає 12,3% населення України), який вирізняється своїм географічним розташуванням, наявністю туристично-рекреаційних ресурсів, автентичними культурно-етнічними надбаннями, унікальністю природних ландшафтів. Тут зосереджений і значний науковий, освітній, культурний і людський потенціал країни. У регіоні багато культурних і наукових установ, понад 100 освітніх закладів, музеїв, театрів, бібліотек та інших закладів освіти та культури. Однак для цього регіону особливо гострою постає проблема рівного доступу до якісної освіти жителів з віддалених та важкодоступних гірських районів, що мають спеціальний статус і за якими на законодавчому рівні закріплені пільги й соціальні гарантії. У цьому контексті особливої ваги набирає Закон України "Про статус гірських населених пунктів України" (*Закон України № 56/95 від 15.02.1995 р.*) та прийняття Державної програми розвитку регіону Українських Карпат на 2020–2022 роки (*Державна програма, 2019*).

Для успішного вирішення зазначених проблем стратегічною метою розвитку освітніх закладів, які розташовані на вказаних територіях (зі статусом "гірський"), повинно стати створення ефективної освітньої та соціально-культурної системи життєзабезпечення, до якої входять: територія освітнього закладу та його інфраструктура, комплекс соціальних і культурних взаємин, які зумовлюються творчими, спортивними, культурно-просвітницькими видами діяльності, локальними практиками особистісного розвитку педагогів, учнів та батьків школярів.

Оскільки для педагогів, учнів, батьків та громадськості, які проживають, працюють та здобувають освіту в гірських районах Українських Карпат, є надзвичайно важливим те, щоб в умовах розвитку інтеграційних процесів та глобалізації в усьому світі зберегти свою автентичність, особливий інтелектуальний, морально-етичний та етнокультурний потенціал, який властивий їхньому селу, селищу чи містечку.

У сучасному науковому знанні під терміном "розвиток" розуміються не тільки соціально-економічне зростання. "Розвиток – це фазові, структурні, векторні трансформації у просторово-часових координатах" (*Квас, 2009, с. 126*). Такий підхід науковців до тлумачення сутності поняття "розвиток" зумовлює виникнення нової методологічної парадигми, яка базується на теорії самоорганізації складних систем – синергетиці. Саме з позицій синергетичної парадигми розвитку педагогіки ми розглядаємо процес становлення та розвитку соціокультурного простору освітнього закладу.

Синергетичний підхід успішно застосовується під час аналізу та опису інноваційних соціокультурних процесів та моделювання нових освітніх систем. Інтенсивний розвиток загальнонаукової методології дослідження, системний аналіз певних явищ, подій та фактів, які відбуваються в гірських регіонах, породжує нове бачення такого виду міждисциплінарних досліджень, як синергетичний підхід.

Термін "синергетика", походить від грецького "synergia" ("syn" – "разом", "ergos" – "дія") і означає "спільна дія" (*Робуль, 2006, с. 37*).

Синергетика – напрям міждисциплінарних досліджень, започаткований у зв'язку з розвитком теорії систем і методології системного аналізу. "Синергетичний підхід наголошує на тому, що основні закономірності самоорганізації, виявлені під час вивчення природних термодинамічних процесів, мають дуже широкий спектр дії і розповсюджуються на розвиток, у тому числі, й соціокультурних систем" (*Штеренберг, 2007*). Засновником синергетичного напрямку в міждисциплінарних дослідженнях вважають Германа Хакена (*Хакен, 1995*). Сьогодні методологічний потенціал синергетики використовується в багатьох науках. Так, зокрема, дослідник О. Яковлев здійснив спроби "верифікувати дієвість синергетичної методології" під час аналізу впливу процесу самоорганізації на розвиток суспільства, культури, освіти та мистецтва (*Яковлев, 2012*).

Вивчення специфіки регіонів України як виокремлених, само-

стійних одиниць чи об'єктів, "що сформувалися на підставі та внаслідок тісної взаємодії таких чинників, як спільність історії, території, природних умов, культурних надбань, демографічної ситуації, соціально-економічних показників, політично-правових систем", за трактуванням дослідниці Е. Лібанової, належать до пріоритетних у сучасному науковому знанні. За умови врахування зазначених показників, регіон набуває специфічних, притаманних лише йому характеристик соціокультурного розвитку (Лібанова, 2014).

Певні територіальні та різноманітні соціокультурні відмінності надають особливої значимості поняттю "регіон". Відповідно тлумачення даного терміна набирає різних змістових акцентів та розширює свою сутність згідно з обраним ракурсом дослідження: географічний, історичний, краєзнавчий, етнічний, соціально-економічний, освітньо-культурний аспекти – та розглядається з позицій наук, що його досліджують. Адже в науковій регіоналістиці існує чимало підходів до трактування дефініції "регіон". Один з них аргументує його походження від латинського *regio*, інший – визначає як похідну від французького слова *regiè* (область), що також походить від латинського *regio* (правити) (Яковлев, 2012, с. 8).

Так, відповідно до географічного підходу, під поняттям "регіон" розуміють ту чи іншу частину континенту або частину світу згідно з природними характеристиками. Зважаючи на адміністративний підхід, регіон – це частина однієї країни, адміністративно-політичної одиниці універсальної або федеральної держави з привабливими географічними, економічними і культурними характеристиками. Регіон став одним із елементів політичного, адміністративно-управлінського устрою країни. З позиції історичного підходу, регіон – історично стала територіально-культурна спільнота, осередок соціокультурного простору країни. Регіон також пояснюють як "місцеве суспільство" (Богуцький, 2013, с. 11).

Вивчення проблем розвитку регіональної освіти й культури в ракурсі синергетики розглядається

у праці М. Рагуліної "Про синтез гуманітарних і природничо-наукових підходів у дослідженнях культурного ландшафту" (2013), котра зазначає, що "виникнення і розвиток наукового пояснення культурного району пов'язане з німецькою та французькою географічними школами, які на початку ХХ ст. сформулювали основні положення регіональної концепції". Основу зазначених концепцій складає процес виокремлення "малих географічних спільнот", які переходять у більш широкі спільноти, а також "нашарування" природних, соціальних і культурних феноменів у певному ареалі чи території поширення культури (Рагуліна, 2013).

Соціально-політичний підхід до визначення сутності поняття "регіон" характеризує його як соціально-територіальну спільноту, тобто сукупність соціальних, економічних, політичних чинників розвитку території. З точки зору культурології, В. Шульгіна у монографії "Синергетична парадигма простору культури" (2014) подає культурний регіон як простір, необхідний і достатній для здійснення і самовідтворення людської життєдіяльності, що має культурний аспект, який представляє цілісну ландшафтну систему (що включає природно-географічні, техніко-виробничі та інформаційно-комунікативні компоненти, які взаємодіють), у якій здійснюються первинна ментальна самоідентифікація і духовне самовизначення територіальної громади" (Шульгіна, 2014). Також поняття "регіон" використовується у значенні територіальної одиниці, яка може збігатися з кордонами території держави, охоплювати територію групи країн, що мають суміжні кордони та об'єднані загальними характеристиками. Водночас до певного регіону відносять населення, яке проживає на цій території і представляє адміністративно-соціальну спільноту з певним соціально-економічним ладом і способом життєдіяльності.

За останні роки з метою більш глибокої деталізації характеристик регіонів дослідники все частіше використовують терміни "простір" замість "територія", "просторовий" замість "територ-

іальний". У цьому контексті дослідник М. Долішний (Долішний, 2004) акцентує, що "в процесі виявлення, окреслення і вивчення територіальних суспільних систем поняття "територія і простір" та "територіальний і просторовий" – можна розглядати як синоніми". Однак змістова характеристика терміна "територія" дещо відрізняється від поняття "простір" своєю конкретністю меж та чіткістю щодо визначення певних координат. Дефініція "територія" (з лат. *territorium* від *terra* – земля, країна) подається як обмежена частина твердої поверхні земної суші з властивими для неї природними, а також створеними внаслідок людської діяльності (антропогенними) властивостями і ресурсами. До характеристик території дослідники М. Мальська та Н. Антонюк (Мальська & Антонюк, 2012) вводять такі ключові параметри, як: протяжність цієї території (площа); особливості географічного положення; тип природного ландшафту; ступінь господарського освоєння; здатність виконувати роль "просторових основ діяльності суспільства".

Серед різноманітних видів діяльності людини найпродуктивнішою вважають освітню діяльність. Така "система в системі" (простір у просторі), починаючи від мікропростору на рівні роботи вчителя, вихователя, викладача, факультету, закладу вищої освіти регіону – до простору державного, європейського, планетарного, містить значні ресурси і може успішно застосовуватися на всіх зазначених рівнях. При цьому доцільно враховувати й те, що основи формування цілісного соціокультурного простору закладів освіти складаються на всіх рівнях.

Системотворчим елементом такого процесу виступає наукова діяльність (як базовий механізм оптимізації освітньої діяльності педагогів та учнів закладів загальної середньої освіти), яка не лише має вагомий потенціал щодо інтеграції усіх складових простору, а й теоретично обґрунтовує сам процес здобуття нового рівня освіти, долучаючи всіх суб'єктів освітньої діяльності до науково-дослідницького пошуку та формуючи науково вивірені програми

модернізації професійної діяльності як на рівні освітнього закладу, так і вчителя, котрий працює в закладі освіти зі статусом "гірський".

Синергетичний підхід дає можливість реалізувати ідею творчого залучення зростаючої особистості до освітньо-пізнавальної діяльності в соціокультурному просторі. Адже сформований світогляд, визначений спосіб життя різко підвищує цінність гуманітарного знання, що вимагає кардинальних змін у системі освіти. Саме тому однією із сучасних ефективних тенденцій розвитку гірської школи повинно стати посилення уваги до особистості, розвитку її свідомості й самосвідомості, культурного потенціалу. Недарма ХХІ століття назване міжнародною організацією ЮНЕСКО "століттям людського чинника".

Дослідник О. Робуль у статті "Синергетика як інноваційна методологія педагогічної освіти" (2006) наголошує, що "до освіти висуваються сьогодні нові вимоги, підкреслюється гуманістична та культурно-творча місія школи, покликана спільними зусиллями поєднати технократичні тенденції в підготовці учнів природничого й технічного профілів і забезпечити випуск освічених фахівців не тільки з добрим запасом знань, але й здатних до цілісного та системного аналізу складних проблем сучасного життя суспільства й навколишнього середовища" (Робуль, 2006, с. 38).

У цьому контексті варто зазначити, що соціокультурний простір освітнього закладу є успішним за умови, якщо він цілісний і гуманітарно-спрямований. А основними суб'єктами його формування виступають педагоги та учні, які працюють як "злагоджена команда", системна група, об'єднана спільними цілями (місія та візія закладу) та загальними стандартами освітньої діяльності. Ефективність становлення такого простору безпосередньо залежить від рівня сформованості й цілісності простору закладу освіти. Позаяк саме з цього рівня (налагодження освітньо-пізнавальної діяльності та суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагогів, учнів і батьків гірських шкіл) розпочинається трансфор-

мація загальнодержавних стандартів та концепцій в освітній процес конкретного закладу загальної середньої освіти. Відповідно до викликів сучасного соціуму заклади загальної середньої освіти, які працюють в умовах складного географічного середовища, стають реальними учасниками та співтворцями цілісного соціокультурного простору певного регіону, де за належних умов реалізуються задані стандарти та концепції розвитку.

З метою зведення до мінімуму негативних глобалізаційних впливів на розвиток соціокультурного простору закладів освіти гірського населеного пункту та у зв'язку з соціально-економічними реаліями, що склалися на цій території, змінюється роль гірської школи, педагогічного колективу, батьків учнів та громадськості в цілому і кожного педагога, учня, батька, представника громади, зокрема, соціально-просвітницька активність та життєдіяльність яких дозволяє обирати освітню стратегію в цьому регіоні, відповідно до нових якостей та показників взаємодії людини і суспільства, людини і природи. Адже соціокультурний простір гірської школи – це категорія, яка безпосередньо пов'язана з компонентами життєдіяльності людини у складних умовах гірського середовища, категорія ймовірних сенсів її життя, це педагогічна реальність, яка проявляє себе там, де освіта стає системотворчим і ресурсозберігаючим чинником розвитку людини (Червінська, 2017, с. 187)

Відповідаючи на виклики сучасного соціуму, освітні заклади, які працюють у важкодоступних районах, стають реальними співтворцями цілісного соціокультурного простору цілого регіону, а не лише установами, де реалізуються визначені стандарти або ж інноваційні концепції освітньої діяльності. Це пояснюється тим, що на рівні конкретного регіону проходить об'єднання – "кластеризація" - закладів вищої освіти, закладів загальної середньої та позашкільної освіти, закладів дошкільної освіти з метою ширшого використання наукового потенціалу, матеріально-технічної бази та освітніх ресурсів та подальшого спрямування зусиль на вирішен-

ня конкретних практико-орієнтованих викликів та завдань розвитку регіону (Кравців, 2013).

Отже, залежно від того, на якому рівні проходить процес формування соціокультурного простору певного регіону, визначається також якість та ефективність становлення і розвитку цілісного соціокультурного освітнього простору закладу загальної середньої освіти, оскільки на регіональному рівні відбувається трансформація загальнодержавних стандартів у конкретний заклад освіти з урахуванням специфіки та особливостей сталого розвитку регіону Українських Карпат. Регіональна культура в її історичному екскурсі є унікальною формою самоорганізації і саморозвитку суб'єкта, який живе на певній території, у якій стійкість порядку життєдіяльності задана специфікою її культурного часопростору і способом буття. Загальною формою цієї культури, що фіксує її смислові кордони, є "просторово-часовий континуум" (А. Енштейн та ін.). Навколишнє географічне середовище з його тенденційними впливами на формування особистості виступає невід'ємним компонентом унікального просторово-часового континууму.

Трактування певного регіону як соціокультурного простору детермінує науково-філософські знання та сучасну інтерпретацію такого багатаспектного явища, та дає змогу визначити його, за твердженням Б. Мосальова, "як унікальний транскордонний простір, який формується на поверхні існування кордонів культур, які взаємодіють між собою у межах певної території" (Мосальов, 1998). Таке тлумачення простору дозволяє дослідити, з однієї сторони, внутрішні регіони країни як регіональні соціокультурні простори в контексті національного простору, а з іншої - визначити сутність впливу особливої транскордонності окремого регіонального простору. У цьому контексті важливе значення мають концепції, програми і плани розвитку двадцяти семи гірських районів та чотирьох областей регіону Українських Карпат на близьку й довготривалу перспективу, основу яких складають провідні ідеї і принци-

пи сталого розвитку. На розв'язання зазначеної проблеми спрямовані чинні програми, ініціативи (проект "Карпати-2020", Міжрегіональна Асоціація "Карпатський Єврорегіон", "Карпатський Горизонт 2020", міжнародний науководослідний проект "Гірська школа. Стан. Проблеми. Перспективи розвитку" (2015–2025 рр.).

Соціокультурний простір освітнього закладу - це середовище життєдіяльності та спільного буття, освітньої діяльності та творчого розвитку, перетворене всіма суб'єктами виховання у чинник інтегративного впливу на процес розвитку і самореалізації особистості. Такий простір – складна динамічна система взаємопов'язаних педагогічних подій, освітньої та культурної діяльності, які становлять основу життєдіяльності школи, яка спрямована на особистісний розвиток учня, становлення життєвих компетентностей та життєвого проектування.

Відповідно складовими соціокультурного освітнього простору гірської школи за умов реалізації синергетичного підходу повинні стати такі змістові елементи:

- особистісний простір учня (інтегральне відтворення результатів його життєдіяльності та руху у визначеному виховному просторі);

- навчальний простір (завдання пошукового та евристичного характеру, науки розвідки та студії, індивідуальні проекти, наукові групи, інтелектуальні конкурси, учнівські конференції, малі академії наук);

- самоосвітній простір (робота над власним розвитком, інтелектуальним збагаченням, розширенням кругозору та ерудиції);

- трудовий простір (навчально-виробнича база школи, пришкольні ділянки, профільні гуртки, суспільно корисна праця);

- соціальний простір (участь у волонтерській діяльності, соціальна практика, набуття досвіду соціальної роботи);

- культурний простір (вивчення історії та культурних надбань країни, рідного краю, участь у примноженні і збагаченні культурної спадщини);

- вітальний простір (формування базових понять про вітальні або життєві цінності, знання про збе-

реження життя, покращення здоров'я, відпочинок, харчування, екологія тощо);

- ігровий простір (спортивні ігри, змагання, тренінгові заняття);

- виховний простір (організація колективних творчих справ, налагодження цілісної виховної системи школи, комплексний характер виховання).

Сформований та ефективно діючий соціокультурний простір навчального закладу в горах – це результат спільної творчої діяльності школи, учителів, учнів, батьків, громадськості, який спрямований на створення спільного ціннісно-нормативного простору та простору виховних життєвих подій і можливостей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання отриманих результатів у практичній діяльності та подальше вивчення потенціалу регіону Українських Карпат дасть можливість прослідкувати вплив сукупності чинників (як внутрішніх, так і зовнішніх) на формування регіонального освітнього соціокультурного простору з метою екстраполяції результатів дослідження на вивчення інших гірських регіонів і закладів освіти. Подальші наукові напрацювання пов'язуємо з вивченням і систематизацією складових соціокультурного освітнього простору гірської школи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Богуцький, Ю. (2013). Державна політика в умовах нової культурної реальності. *Культурологічна думка*, 6, 7–12.

Долішній, М. І. (2004). Територіальна суспільна система як об'єкт дослідження регіональної економіки. *Соціально-економічні дослідження в перехідний період*. Вип. 3, Ч.1, НАН України Ін-т регіон. досліджень. Львів.

Державна програма розвитку регіону Українських Карпат на 2020–2022 роки. (2019). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2019-%D0%BF>

Заставний, Ф. (2010). Економічні райони України. Реалії та перспективи (природно-географічні, історичні, національно-культурні, національно-політичні).

Львів : Априорі.

Про статус гірських населених пунктів України. Закон України № 56/95 від 15.02.1995 р. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>

Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія у 8 томах. Т. 5. Львів.

Квас, В. М. (2009). Синергетичний підхід до організації навчально-виховного процесу. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Вип. 13, Кн. 1.

Лібанова, Е.М. (ред.). (2014). Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України.

Мальська, М. П., Антонюк, Н. В. (2012). Країнознавство: теорія та практика. Київ : Центр учбової літератури.

Мосалев, Б. Г. (1998). Соціокультурное многообразие: Опыт целостного осмысления. Москва : МГУК.

Рагулина, М. В. (2013). О синтезе гуманитарных и естественнонаучных подходов в исследовании культурного ландшафта. *Известия РАН. Серия "География"*, 1, 7–13.

Робуль, О. (2006). Синергетика як інноваційна методологія педагогічної освіти. *Філософія освіти*, 1(3), 35–41.

Біленький, Є. А., Козловець, М. А. (Ред.). (2006). Соціологія: словник термінів і понять. Київ : Кондор.

Шульгіна, В. Д. (Наук.-ред.). (2014). Синергетична парадигма простору культури. Київ : НАКККІМ.

Степико, М. Т. (2011). Українська ідентичність: феномен і засади формування. Київ : НІСД.

Стьопін, А. О. (2006). Синергетичні виміри розвитку України: історія і сучасність. Одеса : Аст-ропринт.

Штеренберг М. И. (2007). Синергетика: наука? філософія? псевдорелігія? Москва : Academia.

Червінська, І. Б. (2017). STEM-освіта в школах гірських регіонів: проблеми рівного доступу та шляхи впровадження. *Гірська школа Українських Карпат*, 17, 185–190. Doi: 10.15330/msuc.2017.17.185-190

Яковлев, О. (2012). Культуро-

логічні виміри синергетики регіональних ідентичностей в сучасній Україні. Київ : Аркадія.

Rosenau, J. N. (2000). The Challenges and Tensionsof a Globalized World. *American Studies International*, XXXVIII, 2, 9–10.

Chervinska, I. & Chervinskyi, A. (2018). Sustainable development of the mountain territory of the Ukrainian Carpathians foreign experience and domestic realities. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific edition*, 5, 1, 9–18.

REFERENCES

Bohutskyi, Yu. (2013). Derzhavna polityka v umovakh novoi kulturnoi realnosti. *Kulturolohichna dumka*, 6, 7–12.

Dolishnii, M. I. (2004). Terytorialna suspilna systema yak ob'ekt doslidzhennia rehionalnoi ekonomiky. *Sotsialno-ekonomichni doslidzhennia v perekhidnyi period*, 3.

Derzhavna prohrama rozvytku rehionu Ukrainykh Karpat na 2020–2022 roky. (2019). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2019-%D0%BF>

Zastavnyi, F. (2010). Ekonomichni raiony Ukrainy. Realii ta perspektyvy (pryrodo-heohrafichni, istorychni, natsionalno-kulturni, natsionalno-politychni). Lviv : Apriori.

Pro status hirskykh naselenykh punktiv Ukrainy. *Zakon Ukrainy №*

56/95 vid 15.02.1995 r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>

Kravtsiv, V. S. (Nauk. red.). (2013). *Karpatskyi rehion: aktualni problemy ta perspektyvy rozvytku*. T. 5. Lviv.

Kvas, V. M. (2009). Synerhetychni pidkhd do orhanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*, 13.

Libanova, E. M. (2014). Sotsialno-ekonomichni potentsial staloho rozvytku Ukrainy ta yii rehioniv: natsionalna dopovid. Kyiv : DU IEPSR NAN Ukrainy.

Malska, M. P., Antoniuk, N. V. (2012). Krainoznavstvo: teoriia ta praktyka. Kyiv : Tsentр uchbovoi literatury.

Mosalev, B. H. (1998). Sotsyokulturnoe mnohoobrazye: Opit tselostnoho osmileniia. Moskva : MHUK.

Rahulyna, M. V. (2013). O synteze humanytarnikh y estestvenno-nauchnykh podkhodov v yssledovanny kulturnoho landshafta. *Yzvestyia RAN. Seryia "Heohrafiia"*, 1, 7–13.

Robul, O. (2006). Synerhetyka yak innovatsiina metodolohiia pedahohichnoi osvity. *Filosofii osvity*, 1 (3), 35–41.

Bilenkoho, Ye. A., Kozlovtsia, M. A. (Red.). (2006). *Sotsiolohiia: slovnyk terminiv i poniat*. Kyiv : Kondor.

Shulhina, V. D. (Nauk. red.). (2014). Synerhetychna paradyhma

prostoru kultury nauk.-red. kolehiia. Kyiv : NAKKKiM.

Stepyko, M. T. (2011). *Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia*. Kyiv : NISD.

Stopin, A. O. (2006). Synerhetychni vymiry rozvytku Ukrainy: istoriia i suchasnist. Odesa : Astroprynt.

Shterenberh, M. Y. (2007). Synerhetyka: nauka? fylosofyia? psevdorelyhyia? Moskva : Academia.

Chervinska, I. B. (2017). STEM-osvita v shkolakh hirskykh rehioniv: problemy rivnoho dostupu ta shliakhy vprovadzheniia. *Hirska shkola Ukrainykh Karpat*, 17, 185–190. Doi: 10.15330/msuc.2017.17.185-190

Iakovlev, O. (2012). Kulturolohichni vymiry synerhetyky rehionalnykh identychnosti v suchasni Ukraini. Kyiv : Arkadia.

Rosenau, J. N. (2000). The Challenges and Tensionsof a Globalized World. *American Studies International*, XXXVIII, 2, 9–10 .

Chervinska, I. & Chervinskyi, A. (2018). Sustainable development of the mountain territory of the Ukrainian Carpathians foreign experience and domestic realities. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific edition*, 5, 1, 9–18.

Стаття надійшла 26.03.2020 р.